

BARBARA PIASNA

PRZEJAWY I NASTĘPSTWA NARUSZANIA INTERESÓW KONSUMENTA W OBRODIE TOWAROWYM

I. OGÓLNE POJĘCIE PRZESTĘPCZOŚCI GOSPODARCZEJ

Przestępczość gospodarcza jest zjawiskiem społecznie niebezpiecznym, mającym określone następstwa ekonomiczne i społeczne. Problem walki z przestępczością gospodarczą w różnych formach i przejawach, a przede wszystkim w postaci zamachu na własność społeczną oraz działalności godzącej w interesy obywateli, jest ważnym zadaniem dla organów kierujących życiem gospodarczym.

Zjawisko przestępczości gospodarczej nie jest żadnym „novum” w gospodarce socjalistycznej, występuje ono także w gospodarce kapitalistycznej, choć różne są jego formy i przejawy¹.

W gospodarce socjalistycznej majątek narodowy jest własnością ogólnonarodową, jego uszczuplenie godzi w interes społeczny. Przestępcy działający w sferze produkcji lub obrotu towarowego krzywdzą ludzi pracy i dokonują bezprawnej, niczym nie usprawiedliwionej redystrybucji pewnej części dochodu narodowego. Jeśli przestępstwa te zostają dokonywane w przedsiębiorstwach uspołecznionych, to jeszcze dodatkowo podważają one zaufanie obywateli do tej gospodarki.

Samo jednak pojęcie przestępstwa gospodarczego jest niezwykle szerokie². W teorii prawa karnego podejmowane są próby znalezienia właściwej definicji dla tej kategorii przestępczej działalności w Polsce. Tak na przykład E. Szwedek³ określa je jako „działanie ujemnie wpływające na gospodarkę narodową, zabronione pod groźbą kary”. Ujemny

¹ Patrz: J. Marecki, *Kontrola handlu*, Warszawa 1968, s. 190.

² W polskiej literaturze prawa karnego i orzecznictwie sądowym nie ukształtowało się — jak dotąd — jednolite pojęcie przestępstwa gospodarczego, grupujące określone typy czynów społecznie niebezpiecznych ze względu na wspólną ich cechę. Nie kwestionowana jest dziś jedynie teza, że przedmiotem takiego przestępstwa może być każda osoba, a więc nie tylko pracownik gospodarki uspołecznionej. Rozbieżności poglądów występują natomiast głównie co do zakresu przedmiotu przestępstwa gospodarczego. Zob. W. Pawełko, *Zapobieganie przestępstwom gospodarczym*, Warszawa 1971, s. 13.

³ Por. E. Szwedek, *Przepis karny instrumentem polityki gospodarczej*, Nowe Prawo 1958, nr 2, s. 15.

wpływ może wystąpić pod postacią „szkody” (np. zabór mienia) lub „szkodliwości” czynu nie wywołującego wprawdzie uszczerbku w mieniu, lecz powodującego niepożądane skutki w gospodarce planowej lub też w interesach obywateli jako konsumentów. Natomiast L. Lernell⁴ definiując kategorię przestępczej działalności szczególną uwagę zwraca na ochronę własności społecznej. Nie jest to jednak zupełnie wyczerpujące określenie, gdyż niektóre rodzaje przestępstw godzących w interesy społeczeństwa socjalistycznego równocześnie naruszają bezpośrednio interesy materialne poszczególnych obywateli. Przykładem mogą tu być spekulacja i wszelkie zakłócenia obrotu gospodarczego oraz naruszenia zasad podziału dochodu narodowego.

Wyeksponowanie własności społecznej jako przedmiotu podlegającego szczególnej ochronie jest ważne, zabezpiecza bowiem interesy majątkowe państwa. Nie można jednak poprzestać na takim zakresie definicji, gdyż niezbędne jest również zagwarantowanie interesów majątkowych poszczególnych obywateli. Te ostatnie interesy w określonych warunkach muszą doznawać szczególnie wzmożonej ochrony.

Inni autorzy istoty przestępczości gospodarczej dopatrują się w fakcie, że przestępstwo zostaje popełnione przez pracownika aparatu gospodarczego i dlatego przestępstwa te sprowadzają do tzw. przestępstw pracowniczych⁵.

Przyjęcie za kryterium przestępczości gospodarczej tylko przestępstwa pracowniczego również nie wyczerpuje wszystkich możliwych sytuacji, jakie mogą tu wystąpić. Zamach bowiem na własność społeczną, jak i na własność indywidualnych konsumentów może być dokonany nie tylko przez pracownika przedsiębiorstwa, ale również przez osobę **lub** osoby z zewnątrz. Przykładem tego typu przestępstw mogą być przestępstwa popełniane przez rzemieślników, przygodnych przedsiębiorców budowlanych i innych producentów prywatnych, kooperujących z gospodarką uspołecznioną. Z tych względów wydaje się, że przestępstwo pracownicze jest tylko jednym z wielu przestępstw gospodarczych i nie może wyczerpywać pojęcia przestępstwa gospodarczego.

Bardziej ogólnie sformułowane pojęcie przestępstwa gospodarczego daje T. Cyprian⁶, który uważa przestępstwo gospodarcze za „czyn naruszający porządek gospodarczy państwa bądź bezpośrednio przez zamach na prawidłowy tok życia gospodarczego, bądź w drodze pośredniej poprzez zamach na własność społeczną”.

Takie szerokie rozumienie przestępstwa gospodarczego pozwala roz-

⁴ Zob. L. Lernell, *Własność społeczna jako przedmiot ochrony prawa karnego*, Warszawa 1959.

⁵ Zob. m. in.: J. Majchrzak, *Sprawcy przestępstw pracowniczych*, *Życie Gospodarcze* 1964, nr 3 i 4; *Pracownicze przestępstwo gospodarcze i jego sprawca*, Warszawa 1965.

⁶ T. Cyprian, *Przestępstwo gospodarcze*, Warszawa 1960, s. 43.

ciągnąć tę definicję również na różne włamania, kradzieże nie tylko w odniesieniu do własności społecznej, ale także częściowo i indywidualnych obywateli. Zgodnie bowiem z definicją T. Cypriana włamanie do prywatnego warsztatu rzemieślniczego może być uznane za przestępstwo gospodarcze, jeśli zakład ten realizuje zamówienia przedsiębiorstwa uspołecznionego i w ten sposób zostaje naruszony prawidłowy tok życia gospodarczego.

W szeroko sformułowanej definicji Cypriana brak jest jednak wyraźnego podkreślenia interesu obywatela-konsumenta lub dostawcy płodów rolnych, którego naruszenie interesów wymaga, moim zdaniem, również szczególnej ochrony. Niektóre przestępstwa w tej dziedzinie mogą być określone jako przestępstwa gospodarcze. Na przykład oszukiwanie konsumenta przy zakupie różnych towarów na wadze, gatunku lub cenie u indywidualnego producenta należy traktować jako pospolite oszustwo. Natomiast ten sam czyn w uspołecznionej placówce, nad którą państwo sprawuje nadzór, mogłoby być, jak proponuje J. Marecki, kwalifikowane jako przestępstwo gospodarcze⁷. Za takim szerokim rozumieniem przemawiają, wydaje się, dwa istotne względy:

— zagrożenie to może dotyczyć ogółu konsumentów, chociaż w poszczególnych wypadkach atakowany jest interes tylko poszczególnego konsumenta,

— atak na interes konsumenta podjęty jest przez pracownika placówki uspołecznionej, która z istoty swej ma dawać konsumentowi podstawę do pełnego zaufania i przekonanie o rzetelności usługi. W tym świetle o zaliczaniu przestępstw do przestępstw gospodarczych powinien decydować przedmiot zamachu bez względu na to przez kogo zamach jest podejmowany a podmiotem ochrony musi być zarówno własność i mienie społeczne, interesy majątkowe państwa oraz interesy majątkowe obywateli, które wymagają wzmożonej ochrony państwa.

W świetle powyższych rozważań należałoby rozwinąć definicję przestępstwa gospodarczego i do tej grupy przestępstw zaliczyć czyny:

— atakujące mienie lub własność społeczną w drodze bezpośredniego zamachu (zaboru mienia), bądź przez zawinione działanie lub zaniechanie działania powodujące szkody lub straty w mieniu społecznym,,

— naruszające interesy majątkowe państwa np. przestępstwa antyreglamentacyjne, sprzedaż własnych towarów w placówkach handlu uspołecznionego, czy przestępstwa dewizowe,

— naruszające interesy majątkowe obywateli-konsumentów w przy-

⁷ Patrz: J. Marecki, *Kontrola handlu*, op. cit., s. 195. Takie jednak rozumienie przestępstwa gospodarczego wykracza poza definicję zawartą w Ustawie z 13 VII 1957 r. „O zwalczaniu spekulacji i ochronie interesów nabywcy oraz producentów rolnych w obrocie handlowym”.

padku gdy zagrożenie to dotyczy ogółu lub poważnej części społeczeństwa, a ponadto gdy naruszenie lub zagrożenie interesów następuje w powiązaniu z uspołecznionym aparatem zarządzania gospodarczego lub administracyjnego.

II. ISTOTA I POJĘCIE DZIAŁANIA NA NIEKORZYŚĆ KONSUMENTA

Podstawowym celem gospodarki socjalistycznej jest zapewnienie coraz to pełniejszego zaspokojenia potrzeb materialnych i kulturalnych całego społeczeństwa. Realizacja tego celu nie następuje jednak automatycznie lecz wymaga wielu zabiegów i poczynań konsekwentnie prowadzących do coraz lepszego zaspokojenia potrzeb ludzkich. Wymaga to w szczególności w praktyce gospodarczego działania uwzględniania zarówno preferencji ogólnospołecznych jak i indywidualnych obywateli.

Centralne organy planowania określają perspektywiczny wzorzec spożycia i ustalają plany konsumpcji. Narzędziami ich realizacji są odpowiednie systemy cen dóbr i usług konsumpcyjnych oraz dochody ludności, które determinują wielkość i strukturę efektywnego popytu w danym okresie czasu⁸. Innymi słowy tą drogą organy planowania określają ilość i jakość dóbr i usług przeznaczonych do spożycia w danym planie konsumpcji.

Panuje jednak powszechne przekonanie, tak wśród konsumentów jak i w organach planowania co do tego, że realizacja przyjętych założeń planu konsumpcji bywa wysoce niewystarczająca. Wynika to głównie z braku koordynacji pomiędzy założeniami planu a narzędziami jego realizacji⁹. Na tym tle często dochodzi do naruszenia interesów konsumenta.

Szeroko rozumiane interesy konsumentów wymagają dostosowania podaży dóbr i usług oraz ich struktury do preferencji indywidualnych konsumentów. Tymczasem występujące dysproporcje między popytem i podażą towarów na rynku, braki asortymentowe niektórych towarów czy przerwy w zaopatrzeniu naruszają interesy konsumenta. Te niekorzystne zjawiska powodują często nieracjonalny wybór przez nabywców struktury towarów i prowadzą do poważnych strat wynikających z niekorzystnego wydatkowania posiadanych przez nabywców środków pieniężnych.

Interesy konsumenta naruszane bywały również w przeszłości poprzez ukryte i nieuzasadnione podwyżki cen towarów i usług, które wpływały na zmniejszenie przyrostu realnych płac pracowników, naruszając w sposób istotny ich interesy. Również niedostateczny stan sieci

⁸ *Zarys teorii gospodarki socjalistycznej*. Praca zbiorowa pod kierunkiem A. Wakara, Warszawa 1965, s. 150.

⁹ *Ibidem*, s. 161.

handlowej, czy nie zawsze prawidłowa jej lokalizacja i typizacja stawały w sprzeczności z szeroko rozumianymi interesami czy preferencjami konsumentów. I wreszcie występujące trudności w zaopatrzeniu powodowały, między innymi, ogromną stratę czasu konsumentów związaną z poszukiwaniem przez nich odpowiednich towarów lub z powodu konieczności wystawiania w różnego rodzaju kolejkach itp.¹⁰

Ponadto w wyniku różnego rodzaju działań, zarówno w handlu jak i poza nim, następuje naruszenie interesów konsumenta, gdyż nie dochodzi do niego to, co jest jemu przeznaczone w ramach podziału dochodu narodowego, przeznaczonego do spożycia¹¹. Tak pojęte interesy mogą być naruszone głównie w wyniku:

- sprzedaży towarów o jakości nie mającej odzwierciedlenia w cenie tego towaru (zła jakość towarów),
- sprzedaży konsumentowi mniejszej ilości towarów od żądanej i opłaconej według obowiązujących cen (nierzetelna miara i waga towarów),
- pobieranie za towary wyższych cen od obowiązujących w cennikach,
- sprzedaży towarów gatunków niższych według cen przewidzianych dla gatunków wyższych (podmiana gatunku),
- nieprawidłowego obliczania należności za poszczególne towary i całe transakcje.

Działania tego typu niezależnie od tego, czy zostały dokonane w sposób świadomy, czy też nieświadomy, powodują powstawanie u indywidualnego nabywcy bezpośrednich strat materialnych. Działania tego rodzaju nazywamy działaniami na niekorzyść konsumenta lub działaniami skierowanymi przeciwko interesom konsumenta¹².

Nieco inny charakter mają działania, które na pozór jedynie pośrednio naruszają interesy konsumenta, takim działaniem jest np. ukrywanie i odmowa sprzedaży towarów w sklepie oraz sprzedaż w celu dalszej odsprzedaży.

Opinia indywidualnego konsumenta, który spotyka się z faktem od-

¹⁰ Z. Szeliga, *Na końcu ogonka*, Polityka 1966, nr 34. Według prowadzonych przez autora badań ankietowych, przeciętna rodzina w Polsce przeznaczala jedną godzinę dziennie na zakupy podstawowych artykułów konsumpcyjnych. W skali społecznej oznaczało to około 2,5 mld godzin rocznie, co przy przyjęciu, że godzina pracy społecznie użytecznej daje społeczeństwu tylko 10 zł nowo wytworzonej wartości, stanowi 25 mld czyli około 5% ówczesnego dochodu narodowego. Podane obliczenie jest jedynie teoretyczne, ale wyobraża rozmiary problemu.

¹¹ Por. M. Egeman, *Ochrona interesów konsumenta w handlu detalicznym*, Roczniki IHW 1967, nr 4.

¹² Przeprowadzane ostatnio próby badania tzw. stopy oszustwa w handlu detalicznym wykazały, że wynosi ona około 1,5% wartości zawieranych transakcji. Por. L. Lernell, *Przestępczość gospodarcza. Zagadnienia społeczno-ekonomiczne*, Warszawa 1965, s. 83.

mowy sprzedaży towaru, będzie rzecz jasna, zdecydowanie negatywna, co jest zjawiskiem zrozumiałym. Najczęściej jednak konsument nie orientuje się zupełnie, że odmówiono mu sprzedaży towaru. Znaczenie tego zjawiska wiąże się ściśle z poziomem zaopatrzenia rynku, im lepsze i pełniejsze będzie zaopatrzenie, tym mniejsza możliwość powstawania takich sytuacji. W warunkach nasyconego rynku odmowa sprzedaży byłaby zaprzeczeniem logiki działalności handlowej. Natomiast uprzywilejowanie stałych nabywców jest w tych warunkach zjawiskiem zrozumiałym i zgodnym zarówno z interesem konsumenta, jak i interesem przedsiębiorstwa handlowego, stwarza bowiem pewną więź przedsiębiorstwa handlowego ze środowiskiem konsumentów.

III. PRZEJAWY PRZESTĘPCZEGO DZIAŁANIA W HANDLU

Biorąc za kryterium podziału miejsce powstawania działań na szkodę interesów konsumenta można wyodrębnić działanie powstające w sferze produkcji i w sferze handlu, z tym iż niektóre z nich powstają zarówno w jednej, jak i drugiej sferze. Specyfika warunków wytworzenia i obrotu artykułami konsumpcyjnymi, którym towarzyszy duża ilość względnych wskaźników (normy, receptury, ubytki itp.) rodzi szereg możliwości do wszelkiego rodzaju nadużyć.

Opiekę nad mieniem w jego skomplikowanej drodze do konsumenta sprawują setki pracowników, dysponując swobodnie towarami natychmiast zdatnymi do zbycia lub konsumpcji. Ich zamiana na pieniądze, przy braku uczciwości, nie następuje większych trudności, szczególnie wówczas, gdy wszystkim tym okolicznościom towarzyszą nieporządki organizacyjne i brak należytej dyscypliny finansowo-księgowej w przedsiębiorstwach.

Wspomniane wyżej okoliczności w pełni uzasadniają podjęte i kontynuowane przez państwo środki organizacyjne i formy instytucjonalne zmierzające do jak najefektywniejszej ochrony interesów gospodarki narodowej i szerokich rzesz konsumentów¹³.

W miarę bowiem ewolucji stosunków społecznych oraz rozwoju gospodarczego w naszym kraju, ulegają zmianie charakter, zakres, metody i technika działalności przestępczej. Występuje też wielkie zróżnicowanie form i zjawisk przestępczych. Zmienia się mechanizm powstawania nadużyć gospodarczych, które ze względu na swe rozmiary bądź nagminność występowania są szczególnie niebezpieczne dla prawidłowego funkcjonowania gospodarki narodowej.

¹³ Zob. B. Piasna, *Powstanie i rozwój instytucjonalnych form ochrony interesów konsumenta w Polsce Ludowej*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1971, nr 4.

W aktualnym okresie notuje się spadek ilości nadużyć tradycyjnych, jak kradzieże i niedobory — przy jednoczesnym wykształcaniu się zorganizowanych form przestępczych, w których zaangażowane są całe grupy pracowników pozostających w zмовie, a które z reguły polegają na zagarnięciu „wygospodarowanych” uprzednio nadwyżek surowców i towarów, bądź na zorganizowaniu i prowadzeniu w ramach przedsiębiorstwa uspołecznionego działalności handlowej na rachunek własny¹⁴.

Z innych przestępstw o równej szkodliwości społecznej, którym towarzyszy zмова i poważne zagrożenie mienia społecznego wymienić należy:

a) wprowadzenie do uspołecznionego obrotu handlowego tzw. towarów obcych,

b) nadużycia towarzyszące sprzedaży pozarynkowej,

c) nadużycia na tle produkcji towarów złej jakości.

Wprowadzanie do uspołecznionego obrotu handlowego towarów obcych polega na tym, że pracownik handlu uspołecznionego, korzystając z firmy, lokalu i bazy materialnej przedsiębiorstwa, prowadzi w godzinach pracy nielegalną działalność handlową na własny rachunek, działalność noszącą cechy konkurencji przeciwko interesom gospodarki narodowej. Przedmiotem zaboru jest tu część lub całość wartości towaru, w zależności od źródła jego pochodzenia¹⁵. W fizycznym ujęciu będzie to marża detaliczna w przypadkach dostaw towarów pochodzących ze źródeł prywatnych, część równowartości przedmiotów skradzionych w uspołecznionym przemyśle oraz równowartość przedmiotów skradzionych w przypadku wygospodarowania nadwyżek we własnym zakresie w produkcji i handlu uspołecznionym.

Istnieje szereg okoliczności i warunków sprzyjających działalności przestępczej tego typu, a mianowicie:

— przedmiotem nielegalnej sprzedaży są zazwyczaj artykuły identyczne z tymi, które pochodzą z legalnych dostaw,

— stanowią one najczęściej towar poszukiwany przez konsumentów i szybkozbywalny,

— punkty sprzedaży detalicznej rozliczane są tylko wartościowo, stąd wycofanie z kasy gotówki w równowartości wstawionego towaru nie stanowi większej przeszkody.

Wprowadzenie do sprzedaży towarów obcych odbywa się, praktycznie biorąc, najczęściej wówczas, gdy część lub całość legalnej dostawy została już sprzedana.

Zdarza się również w niektórych branżach, że na okres wyprzedzi

¹⁴ *Metody walki z poważniejszymi nadużyciami w toku problemowych kontroli przedsiębiorstw*, Wyd. MHW, Warszawa 1968.

¹⁵ M. Egeman, *Ochrona interesów konsumenta w handlu detalicznym*, Biblioteka IHW, Warszawa 1968.

towarów obcych nieuczciwi sprzedawcy posługują się tzw. „tymczasowym” dowodem dostawy. Dowód taki służy do okazania na wypadek ewentualnej kontroli. Po sprzedaży „towarów obcych” może on być zniszczony lub formalnie anulowany przez zainteresowane strony.

Szczególnie rozpowszechnionym źródłem towarów obcych w sferze obrotu artykułami przemysłowymi jest prywatny producent. Producent prywatny jest zainteresowany tą formą zbytu towarów, gdyż umożliwia mu to, po pierwsze, ukrywanie swoich rzeczywistych obrotów przed władzami podatkowymi, po wtóre, zyskuje kanał szybszego upłynnienia swojej produkcji.

Legalną przesłanką przestępczego współdziałania jest tu umowa handlowa zawarta pomiędzy producentem prywatnym a przedsiębiorstwem na dostawy określonego towaru. W ramach dostaw wynikających z umowy i formalnie udokumentowanych w rozliczeniach z przedsiębiorstwem, prywatny wytwórca dostarcza do określonego sklepu danego przedsiębiorstwa identyczne artykuły w ilości większej niż przewiduje to umowa. Rozliczenie tego typu transakcji odbywa się już natomiast bezpośrednio pomiędzy kierownikiem sklepu a dostawcą towarów za pomocą gotówki pochodzącej z utargów codziennych.

Formy dostarczania towarów obcych do sklepu są różne. Towary te mogą przynosić pracownicy sklepu lub zakładu gastronomicznego lub bezpośredni wytwórcy będący w zмовie z nieuczciwymi pracownikami aparatu handlowego. Nierzadko sposobem dostaw są paczki pocztowe adresowane bezpośrednio na zainteresowany punkt handlowy. Przestępcy często stosują system odrywania oznaczeń przy sprzedaży towarów legalnych celem przymocowywania ich do towarów obcych, by uniknąć sankcji karnych w przypadku kontroli.

Doprowadzanie do handlu towarów obcych ze źródeł prywatnych w branży artykułów spożywczych, mięsnych i gastronomicznych ma znacznie ograniczony zasięg i nie stanowi dużego odsetka popełnianych przestępstw. Wyjątkiem w tym zakresie jest obrót warzywami i owocami. Pracownicy handlu zakupują bezpośrednio warzywa i owoce u producentów rolnych i wprowadzają je na własny rachunek do punktu sprzedaży. Najczęściej posługują się tutaj tymczasowym dowodem dostawy by uchronić się od wykrycia przestępstwa. W niektórych przypadkach towar taki jest składowany w miejscach utajonych i dostarczany w małych partiach do sklepu aż do jego całkowitej wyprzedaży.

Innym źródłem towarów obcych może być także tworzenie przez pracowników handlowych „nadwyżek” towarów i surowców. Najczęściej stosowaną metodą zdobywania tych nadwyżek w sklepach, a także magazynach i hurtowniach jest wykorzystywanie przepisów służących do rozliczania szkód losowych i ubytków naturalnych. Szczególnie w tych ostatnich przewiduje się górne i dolne granice tolerancji. W praktyce

natomiast przyjmuje się w rozliczeniach najwyższy dopuszczalny wskaźnik ubytków, nawet wówczas gdy w rzeczywistości był on równy dolnej granicy przewidzianej dla określonego towaru.

Mechanizm działania w tym przypadku polega na tym, że zainteresowany zawczasu oblicza sobie wielkości ewentualnych nadwyżek możliwych do „wygospodarowania” w powyższy sposób, upłynniając tę „nadwyżkę” masy towarowej na własny rachunek. Przeprowadzona w późniejszym czasie inwentaryzacja, przy stwierdzeniu np. niedoborów, musi je pomniejszyć o wartość ubytków (limitów) do granicy najwyższej tolerancji. Działalność tego rodzaju jest szczególnie typowa dla określonych artykułów w branży spożywczej, owocowo-warzywnej i mięsnej. Występuje ona zarówno w jednostkach handlu detalicznego jak i w hurcie, a także zakładach produkcyjnych i przetwórczych.

Dla bliższego zorientowania się w zjawiskach tego typu posłużę się przykładem: w magazynach hurtowych (np. owoce i warzywa) towar powinien być przygotowany do sprzedaży po wysortowaniu celem wyeliminowania ilości nie odpowiadającej obowiązującym normom. Często takiego sortowania się nie przeprowadza, ale za to uznaje się magazyn równowartością ubytków, a przedsiębiorstwo obciąża tymi sumami koszty. W ten sposób w praktyce często towary są wydawane do detalu w stanie nie sortowanym, a nadwyżki stanowią towar „własny” magazynierów, którzy upłynniają go do placówek handlu detalicznego.

W obrocie artykułami przemysłowymi zjawisko to występuje przy towarach sprzedawanych w jednostkach miary i wagi. Najczęściej oszustwa tego typu stosuje się wtedy, gdy samokontrola nabywcy jest ograniczona. Towarzyszą one najczęściej sprzedaży węgla, nawozów sztucznych i innych artykułów tzw. masowych.

Nie mniej popularnym zjawiskiem w praktyce nieuczciwych sprzedawców jest dekompletowanie urządzeń, w których skład wchodzi wiele urządzeń lub których cena została skalkulowana łącznie z częściami zamiennymi. Dekompletowanie polega na odłączeniu od całości przynależnych części zapasowych lub wyjęciu niektórych części składowych z kompletu. Zjawisko to ma najczęściej miejsce przy sprzedaży artykułów gospodarstwa domowego, maszyn rolniczych, mebli itp. Odłączone w ten sposób od kompletu handlowego elementy są następnie sprzedawane na własny rachunek albo równowartość ich w gotówce wycofuje się z kasy placówki handlowej.

Natomiast oszustwa na wadze są najczęściej stosowane przy sprzedaży artykułów branży ogólnospożywczej i mięsnej. Atmosfera jednak wytworzona wokół tego zjawiska znacznie zmobilizowała czujność nabywców, których samokontrola staje się ostatnio coraz bardziej skuteczna. Również w coraz szerszym stopniu stosowany system paczkowania towarów spożywczych ogranicza możliwości nadużyć tego typu.

IV. PRZEJAWY PRZESTĘPCZEGO DZIAŁANIA W PRZETWÓRSTWIE ARTYKUŁÓW SPOŻYWCZYCH

Szczególnie duże możliwości w tworzeniu „nadwyżek towarów” istnieją w zakładach produkcyjnych. Sprzyjają temu zarówno rozmiary produkcji jak i różnorodność względnych wskaźników wydajności, towarzyszących procesom powstawania gotowych wyrobów. „Nadwyżki” mogą tam powstawać głównie w wyniku stosowania zawyżonych norm ubytku surowca w stosunku do rzeczywistego ubytku, posługiwania się nierealnymi zawyżonymi normami zużycia surowców, nieprzestrzegania obowiązujących norm i receptur i umniejszanie niektórych surowców czy też zamiana lepszych na gorsze lub w ogóle niedodawania niektórych itp. Te formy przestępczej działalności dotyczą w szczególności zakładów mleczarskich, piekarniczych i mięsnych.

Na przykład źródłem „nadwyżek” śmietany, mleka i masła jest głównie obniżona zawartość tłuszczu w stosunku do obowiązującej normy. Uzyskanie w ten sposób większej ilości jednostek tłuszczowych jest możliwe na drodze oszustwa dostawcy mleka, zarówno co do ilości jak i zawartości tłuszczu. Znane są również przykłady rozcieńczania w czasie transportu do konsumentów mleka wodą lub mlekiem „chudym”, a śmietany mlekiem. Natomiast w przypadku produkcji serów i twarogów nieuczciwi wytwórcy stosują obniżenie wsadów w stosunku do obowiązujących receptur oraz instrukcji technologicznych.

W produkcji wyrobów piekarskich receptury ustalają tylko orientacyjne wydajności gotowego wyrobu. Drobne zawyżenie przy jednoczesnym niewykazaniu tego faktu w dokumentacji, pozwala na uzyskanie dość znacznych „nadwyżek”. Praktykowane są też metody umniejszania ilości podstawowego surowca, dodatków i ich proporcji przewidzianych recepturą lub kalkulacją¹⁶.

Poważne nadużycia, zarówno na szkodę państwa jak i konsumentów występowały do niedawna na rynku mięsnym. Mechanizm działania przestępczego rozpoczynał się zwykle już w fazie przyjmowania żywca do uboju i rozliczania się zakładów. Proces ten rozpoczynał się zwykle od zaniżania wydajności poubojowej, która, jak wiadomo, zależna jest od klasy jakościowej żywca. Obok wykazywania przez przestępców niższych wydajności od faktycznie uzyskanych, stosowano także podmianę elementów. W szczególności wykazywano w wydajności poubojowej większe ilości elementów tańszych, zaniżając w ten sposób udział elementów droższych.

¹⁶ W ostatnich latach znacznie usprawniono zabezpieczenie obrotu pieczywem. Wprowadzono druki ścisłego zarachowania i obowiązek fakturowania każdej dostawy, ograniczając tym znacznie swobodę działania przestępców.

Następną fazą działania przestępców było zawyżanie wskaźników ubytków związanych bądź z procesem wychładzania bądź też fikcyjnym przedłużeniem czasu trwania rotacji (okresu przechowywania). Największe jednak możliwości oszustw tkwiły w fazie produkcji wędlin i wyrobów wędliniarskich, głównie wskutek dużej tolerancji w normach użycia surowców i normach wydajności (od 4 do 10%). Niezależnie od tego występowało nieprzestrzeganie receptur i procesów technologicznych polegających na niedowędzaniu i niedosuszeniu wędlin, dozowaniu nadmiernych ilości wody oraz użyciu do przetwórstwa surowców niższych klas.

Tworzenie tego typu „nadwyżek” wystąpić może również w gastronomii. Można nawet powiedzieć, że w gastronomii proceder ten jest łatwiejszy do przestępczego zrealizowania z uwagi na następujące okoliczności: — „nadwyżka może być natychmiast upłynniona bez przekazywania wyrobów poza zakład; samokontrola klienta jest tu ograniczona jeśli idzie o prawidłowość wagi dań i ich zgodność z recepturą; duża opłacalność procederu ze względu na stosowaną wysoką marżę gastronomiczną i narzuty. Ponadto należy też zwrócić uwagę na fakt, że, odmiennie niż to jest w typowych zakładach produkcyjnych, gotowe wyroby gastronomii mogą być sprzedawane wprost z sali produkcyjnej (kuchni) z pominięciem etapu ich magazynowania. Z drugiej strony stały i bezpośredni kontakt z klientami stwarza szczególnie sprzyjające warunki w upłynnianiu tak „wygospodarowanych” nadwyżek potraw.

*

Reasumując wszystkie przytoczone wyżej przejawy przestępczego działania, tak w fazie przetwórstwa jak i w obrocie towarowym, prowadzą do bezpośredniego naruszania interesów majątkowych konsumenta oraz pośredniego atakowania interesów majątkowych konsumenta w wyniku zagarnięcia części mienia społecznego. Ponadto wszelkie przejawy przestępstw gospodarczych, bez względu na ich rodzaj i formę popełnienia, zakłócają właściwe funkcjonowanie gospodarki narodowej, zarówno w sferze produkcji, obrotu, podziału i konsumpcji. Powodują one odchylenia od planowanych kierunków rozwoju gospodarczego, obniżają możliwości wzrostu dochodu narodowego, naruszają zasady jego podziału i przez to wpływają hamująco na podnoszenie stopy życiowej ogółu społeczeństwa. Stąd zachodzi konieczność surowego karania osób dokonujących przestępstw oraz stałego doskonalenia środków ochrony interesów państwa i poszczególnych konsumentów.

CASES OF INTERFERENCE WITH THE CONSUMER'S INTERESTS
IN MERCHANDISE TURNOVER AND CONSEQUENCES OF THE INTERFERENCE

S u m m a r y

The writer of the article takes for granted that both the state interest and the individual consumer's interest should be safeguarded in the socialistic economy.

In practice, however, the consumer's interests are directly or indirectly interfered with. In the broad sense his interests may be affected when there is a disproportion between demand and supply of goods and services, a hidden and unfounded rise of prices, inadequate development or location of retail units, etc.

The consumer's interest can be also affected when he is shopping if the quality of the goods is not reflected in their price, if the consumer gets a smaller quantity of goods than he has required and paid for, if the price charged for the goods is higher than the list price, if low-grade goods are sold at the price of higher -grade goods or if the outstanding amount of money for the separate items and the whole transaction are miscalculated. All activities of that type interfere directly with the consumer's interest.

The consumer's interests are indirectly affected in the sphere of the processing industry and merchandise turnover when a surplus of raw materials and goods is obtained on purpose and sold on somebody's own account, when goods of unknown origin are introduced to the socialized trade turnover, when abuses take place at non-market sales, when lower-grade goods are produced because fewer raw materials have been used in manufacture than specified in the material consumption standards and technological recipes.

All the cases of direct and indirect interference with the consumer's interests cause deviation from the planned directions of economic development, they depart from the principles of socialistic distribution of national income and hinder the bettering of the living standard of the community at large. Therefore it is necessary to punish severely the persons who commit crimes and to improve means of protecting the state interests and the individual consumer's interests.